

EEN GOUDVIS IN DE ZEE

10 filosofische verhalen
voor kleine en grote denkers

Voor mijn zoon Pim,
die mij leerde dat kinderen op hun derde al filosofische vragen kunnen stellen.

INHOUDS OPGAVE

Met dank aan mijn kinderen Rosa van Kempen, Marijn van Kempen en Pim van Kempen én kinderen van diverse scholen en in het bijzonder van CBS de Zaaier in Delfzijl, CBS de Borg in Haren en Bisschop Bekkersschool in Groningen voor alle originele, filosofische ideeën die ze met mij deelden.

ISBN 978-90-819717-8-2 © 2021 1e druk

Auteur: Fabien van der Ham

Illustraties: Natalie Kuypers

Redactie: Lianne Tijhaar

Kritische meelezers: Dr. Lennart Johansson, Rosa van Kempen en Waldemar van den Hof

Vormgeving: Stevig Ontwerp, Assen

Druk: Grafistar, Lichtenvoorde

Uitgeverij Filosovaardig | www.filosovaardig.nl

Uitgeverij Filosovaardig (voorheen Filosofiejuf.nl) geeft materialen, spellen en boeken uit om het zelfstandige denken van kinderen te stimuleren.

© 2021 Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hoe gebruik je de verhalen?	6
Willen jongens met poppen spelen?	10
Is een goudvis in de zee vrij?	16
Kun je gelukkig zijn met niets?	22
Kunnen zonnebloemen denken?	28
Kan opa nu een eend zijn?	34
Kan de tijd stilstaan?	40
Zie jij wat ik zie?	46
Wil ranja vliegen?	52
Zijn er genoeg woorden?	58
Was de oerknal alleen?	64
Bronnen	70

HOE GEBRUIK JE DE VERHALEN?

Filosofie en kinderen... Voordat ik kinderen had, zou ik nooit gedacht hebben dat het een goede combinatie zou zijn. Dat hier nu een filosofieboek voor jonge kinderen voor je ligt, is te danken aan mijn jongste zoon Pim (2005). Hij leerde mij dat kinderen uit zichzelf filosofische vragen stellen en soms al op heel jonge leeftijd.

De eerste filosofische vraag die Pim mij stelde was vlak na het overlijden van mijn vader, zijn opa.

Hij was toen drie en zei: 'Als de hemel vol is, kom je dan weer terug op aarde?'

Hij had als vierjarige ook overpeinzingen als: waarom willen we eigenlijk naar de ruimte, want de aarde is in de ruimte, dus we zijn al in de ruimte toch?

Toen we eens samen aalbessen plukten, vroeg hij zich af of de plant dat niet erg vond. Samen dachten we toen na over de vraag of planten kunnen voelen en denken.

Door hem stelde ik ook zijn oudere broer en zus soms een filosofische vraag waardoor er bijzondere gesprekken aan tafel ontstonden. Filosofie en kinderen bleek een goede combinatie. Zo'n goede dat ik besloot mij in kinderfilosofie te specialiseren door opleiding, zelfstudie en werkervaring. Al jaren filosofer ik het hele schooljaar door met kinderen op basisscholen en andere plekken en ik schrijf daarover op mijn site filosovaardig.nl.

Ik filosofer met kleuters en achtstegroepers die bijna naar de middelbare school gaan en met kinderen van alle leeftijden daartussenin. Het is zeker niet zo dat de oudere kinderen beter kunnen filosoferen dan de jongere. Kleuters zijn juist heel goede filosofen omdat ze nog niet vastzitten in kennis en daardoor beter vrij kunnen redeneren.

Het zijn vaak interessante en waardevolle gesprekken. Daarom zou ik het mooi vinden als iedereen af en toe met kinderen filosofeert. Je ontdekt zo niet alleen wát een kind denkt, maar vooral hóe een kind denkt. En waarschijnlijk leert het je ook wat over jezelf!

Hoe zit het boek in elkaar?

De verhalen in dit boek vormen een opstart voor zulke gesprekken. Ze gaan over gewone momenten uit het leven van Baroe, die bijzonder worden doordat Baroe verrassende vragen stelt en daarmee iedereen in zijn omgeving aan het denken zet.

Baroe sluit alle hoofdstukken af met nog meer vragen om over te filosoferen. Met deze vragen kun je na het voorlezen samen verder denken. En wie weet ontstaan er tijdens het gesprek nog meer vragen. Elk verhaal van Baroe eindigt met een illustratie die een twist aan het verhaal geeft. Het is leuk om deze twist samen te benoemen. Soms levert deze illustratie je ook een gedachte-experiment. Daarbij kun je dan de volgende vragen stellen: Zou dit waar kunnen zijn? Hoe kan ik dat weten?

Filosofieweetjes

De vragen van Baroe klinken soms gek maar beroemde filosofen als Wittgenstein, Sartre, Aristoteles, Beauvoir, Nussbaum en Hermsen dachten of denken ook over zulke vragen na. Om dit te laten zien, worden er na elk verhaal van Baroe een paar bekende en minder bekende ideeën genoemd van filosofen van vroeger en nu. Zo kunnen de kinderen – de kleine filosofen – zien hoe groot hun gedachten zijn.

Dit boek is geschikt voor kinderen van vier tot acht jaar. Bij kinderen van vier à vijf kun je de weetjes over filosofen weglaten. Je kunt voor hen alleen het verhaal van Baroe voorlezen en daarna de vragen van Baroe gebruiken om samen te praten en te denken. Als je kind wat ouder is, kun je het boek nogmaals voorlezen en dan mét de fragmenten van de filosofen. Zo blijft het boek meerdere jaren verrassen en prikkelen.

Filosoferen na het voorlezen

Na het voorlezen kun je met je kind in gesprek gaan. Ik geef je drie basistips voor een goed filosofisch gesprek:

Vraag door na het eerste antwoord

Als een kind antwoord heeft gegeven op een filosofische vraag is het gesprek niet klaar. Juist niet, want de redenen voor dat antwoord zijn veel interessanter. Je komt daarachter door doorvraagvragen te stellen, dan worden kinderen gestimuleerd om verder te denken. Gebruik vragen zoals:

- Hoe weet je dat?
- Wie bepaalt dat?
- Is daar een regel voor?
- Zou het ook anders kunnen zitten?
- Kun je een voorbeeld geven?

Een vragenblad met dit soort vragen kun je op de ledenpagina van filosofovaardig.nl downloaden. Er is een speciale versie voor kleuters. Lid worden is gratis.

Zoek naar dat wat ze wel weten

Omdat ze zulke vragen niet gewend zijn, zijn kinderen soms geneigd zich er in eerste instantie makkelijk vanaf te maken met een antwoord als 'ik weet het niet' of 'gewoon'. Leg je daar niet zomaar bij neer. Probeer het nog eens met een iets andere vraag. Of stel eerst een persoonlijke vraag. Dus niet meteen 'Wat is vrijheid?' maar eerst 'Wanneer voel jij je vrij?'

Hou je van de domme

De Griekse filosoof Socrates zei: 'Alles wat ik weet is dat ik niets weet.' Ga met die gedachte het gesprek in. Dus zet je kennis aan de kant, doe of je niks weet en stel nieuwsgierige vragen.

Verwonder je weer over de wereld zoals toen je een kind was en laat je verrassen door de gedachten van de kinderen.

Met echte kindercitaten

De verhalen van Baroe zijn trouwens samengesteld uit verschillende gespreksfragmenten en citaten uit filosofische gesprekken met kinderen van vier tot acht jaar. Zo denken kinderen dus echt. Het is leuk om te zien dat ze vaak tot dezelfde ideeën komen als beroemde filosofen. Het is ook duidelijk dat kinderen lol hebben in filosoferen. Dat is niet zo gek, want filosoferen is spelen met gedachten.

Onderwerpkeuze

De keuze voor onderwerpen zegt niets over het belang van deze onderwerpen in de geschiedenis van filosofie. Net zoals de selectie van bepaalde filosofen niets zegt over het belang van deze filosofen. De keuze is gebaseerd op wat jonge kinderen interessant vinden om over na te denken. Het zijn onderwerpen waar ze vaak zelf vragen over stellen in filosofielessen.

Veel plezier met dit gedachtenspel!

WILLEN JONGENS MET POPPEN SPELEN?

Baroe komt als laatste de speelruimte binnen. Het is voor Baroe de eerste keer op deze naschoolse kinderopvang en dat is best spannend. Overal rennen kinderen door elkaar heen tot begeleidster Roberta in haar handen klapt. 'Jongens, hup, allemaal aan tafel!' roept ze. Meteen sprinten alle kinderen naar hun stoel. Baroe loopt langzaam naar de tafel. Wat zou een goede plek zijn?
'Ga hier maar zitten, Baroe,' zegt Roberta. Ze zet een schaal met geschild fruit op tafel. 'Is Baroe trouwens een jongens- of een meisjesnaam?'
'Allebei.'
Roberta kijkt nu zeer verward. 'Ohw... maar, uh, ben je een jongen of een meisje? En... moet ik nou hij of zij tegen je zeggen?'
'Ik ben allebei,' antwoordt Baroe, 'maar je mag wel hij tegen me zeggen.'
'Hoezo allebei?' roept Sabine verbaasd.
'Nou, mama zegt altijd dat iedereen allebei een beetje in zich heeft.'
'Dat kan niet,' vindt Sabine.
'Wel hoor,' vindt Raja, 'ik ben ook allebei.' Ze pakt een

stukje appel van de schaal en stopt deze in één keer in haar mond.
Sabine kijkt afkeurend. 'Hou je dan ook van voetbal of zo?'
'Ja, best wel,' antwoordt Raja met haar mond vol appel.
'Tja,' zegt Roberta, 'waarom zou je moeten kiezen?'
'Anders weet je niet wat voor speelgoed je leuk vindt.' Sabine lijkt het verschil heel belangrijk te vinden.
'Je kunt toch gewoon zelf kiezen wat je leuk vindt,' durft Baroe te zeggen.
Dat vindt Raja ook. 'Als al het meisjesspeelgoed kapot is, dan moet je wel met jongensspeelgoed spelen en dan vind je dat heel gewoon.'
Sabine is het er nog steeds niet mee eens. 'Dan ga je toch verlangen naar dingen die speciaal voor meisjes zijn.'
'Wat is dan speciaal voor meisjes?' vraagt Roberta.
'Poppen!' roepen de jongens. Ze spreken het woord uit alsof ze het over een vieze drol hebben.
Rico fronst diep en zegt terwijl hij wild nee schudt: 'Ik zal echt nooit met poppen spelen!'
'Oké, en wat is dan echt voor jongens?' wil Roberta

weten.
'Voetballen!'
'Ik zit ook op voetbal, hoor,' zegt Raja.
'Nerfs!' vindt een andere jongen.
'Daar speel ik ook mee,' roept een meisje.
'Dus meisjes spelen soms met jongensspeelgoed,' zegt Roberta. 'Zijn er ook jongens die met meisjesspeelgoed spelen?'
De jongens schudden wild hun hoofd.

'Waarom kun je niet als je groot bent kiezen of je een jongen of meisje bent?'

Roberta lacht. 'Tjonge, zo lijkt het of het heel stom is om een meisje te zijn. Is dat zo, meiden?'
Nu schudden alle meisjes hun hoofd.
'Ik voel me een jongen én een meisje,' zegt Bente.
'Net als Baroe en Raja.'
'Nou, ik ben alleen een jongen!' roept Rico. Hij klinkt een beetje boos. 'Dat kun je zien, want je hebt een andere plasser.'
'Ik vind het raar,' zegt Raja als ze nog een stuk appel pakt. 'Waarom kun je niet als je groot bent kiezen of je een jongen of meisje bent? Je kunt toch ook kiezen of je bakker of buschauffeur wil worden? En of je een appel of een peer wilt. Dus ik wil ook kiezen wat ik ben.'
'Ik kies voor buschauffeur spelen,' roept Rico. Hij zet zijn beker neer en springt van zijn stoel. 'Want ik ben een echte jongen en ik speel nóóit met poppen.' Driftig begint hij met wat kleine bankjes te schuiven.

Baroe kon die dag niet meer stoppen met denken over het verschil tussen jongens en meisjes. Denk je mee?

- Zou je liever een jongen of een meisje zijn?
- Bepaalt je lichaam wat je bent?
- Kunnen jongens en meisjes hetzelfde?
- Willen jongens en meisjes hetzelfde?
- Waarom vinden veel jongens meisjesspeelgoed zo stom?
- Zijn jongens gelukkiger dan meisjes?

Simone de Beauvoir (1908-1986)

Bente wil later zelf kunnen kiezen of ze een jongen of een meisje is. Dat klinkt misschien gek, want zoals Rico zegt: je ziet aan je plasser toch wat je bent? Dat is inderdaad een handige regel, want dat betekent dat je alleen hoeft te kijken om het te weten. Toch is het niet voor iedereen zo simpel. Soms voelt iemand zich een jongen of een meisje terwijl zijn of haar lijf iets anders vertelt. Anderen voelen zich van allebei een beetje, zoals Raja, Baroe en Bente. De filosoof Simone de Beauvoir zou dat zeker begrijpen. Zij zei dat je niet als meisje geboren wordt maar tot meisje wordt gemaakt. Als je van kleins af aan hoort dat je een meisje bent en dat poppen voor

meisjes zijn, dan is het logisch dat je met poppen gaat spelen, dacht zij. Als je niet altijd gehoord zou hebben dat poppen voor meisjes zijn, zou je misschien voor auto's hebben gekozen. Het is lastig te bewijzen of dit echt zo is, want dit soort ideeën over jongens en meisjes zitten overal verstoppt! In de speelgoedwinkel, in reclame, op tv, in boeken, echt overal. We kunnen die ideeën niet uitzetten. Daardoor is het heel moeilijk om echt vrij te kiezen wat je leuk vindt en wat je bent.

Oyèrónke Oyèwùmí (1957)

Oyèrónke Oyèwùmí uit Nigeria snapt niets van onze ideeën over jongens en meisjes. Zij is van het Yoruba-volk en die hebben een taal waarin ze geen speciale woorden hebben voor jongens- en meisjesdingen. Voor de woorden hij en zij wordt zelfs hetzelfde woord gebruikt. Er is ook geen apart woord voor bijvoorbeeld broer of zus. Je kunt in de Yoruba-taal nooit horen of je het over een jongen of meisje hebt. Zij vinden het verschil tussen jong en oud belangrijk. Als je bij een Yoruba-familie vraagt wie uit de familie het huis schoon moet maken dan antwoorden ze: de jongste. Terwijl we hier misschien zeggen dat mama het moet doen.

Judith Butler (1956)

Volgens Judith Butler zijn veel verschillen tussen jongens en meisjes er alleen maar omdat mensen de hele tijd verschil maken tussen jongens en meisjes. We kopen roze babykleding voor meisjes en blauwe voor jongens. We maken aparte wc's voor jongens en voor meisjes. Blijkbaar vinden wij het belangrijk om een verschil te maken. Terwijl dat helemaal niet zo logisch is. Thuis heb je toch ook niet twee wc's?"

Viel het je net ook op dat Sabine het verschil tussen jongens en meisjes heel belangrijk vond? Dat vinden veel mensen. Jij ook? Als jij er nooit achter komt of Baroe een jongen of een meisje is, zou je dat vervelend vinden? Wat denk jij dat Baroe is? Hoe zou je dat kunnen weten? Tja, het is misschien wel handig als je meteen kan zien of iemand een jongen of een meisje is. Tegelijk is het ook raar dat je eerst naar je lichaam moet kijken om te kiezen of je liever met autootjes of met poppen speelt. Als het aan Judith Butler ligt, stoppen we met al die ideeën over jongens en meisjes zodat je zelf kunt kiezen wat of wie je bent.

